

Rezumat

Termenul de Teologie liturgică marchează o schimbare fundamentală de paradigmă și de orientare în domeniul de cercetare al Liturgicii. Dacă în trecut materia teologică numită „Liturgica” a fost redusă arbitrar la studiul tipicului și al istoriei cultului, fiind ruptă însă de celelalte materii teologice, în prezent ea a primit o dimensiune interdisciplinară, reușind să cuprindă în sine ca într-un tot dogmatica, patristica, istoria și spiritualitatea. Teologia liturgică se autodefinește astfel ca *Theologia prima*, cu alte cuvinte ca sursă a toată teologia, pentru că își are rădăcinile în Sfânta Liturghie din care izvorăște tot discursul teologic al Bisericii.

Termenul de Teologie liturgică vrea să definească tocmai această nouă viziune integrală și integratoare a unității ontologice dintre toate disciplinele teologice care trebuie să aibă ca sursă viața liturgică și sacramentală a Bisericii. Liturghia Bisericii este mai mult decât un ansamblu de rituri sau acte liturgice. Ea reprezintă sursa și izvorul teologisirii, exprimând în modul cel mai adecvat posibil unitatea și coerența vieții celei noi a lui Hristos din sânul Bisericii Sale. Dogma atât mărturisită cât și trăită sunt este în conformitate cu Euharistia, iar Euharistia este în conformitate cu doctrina, după cum spunea Sfântul Irineu al Lyonului, cu alte cuvinte în viața Bisericii, „*Lex credendi est lex orandi*” și „*Lex orandi lex est credendi*”.

Problematika luată în discuție de această disciplină teologică s-a concentrat în jurul a trei puncte principale și anume: a. Definierea metodei ei de lucru, b. Regândirea și chestionarea modului în care a apărut și evoluat anafora euharistică, c. O nouă abordare interdisciplinară, vastă, profundă în explicarea ritualului Sfintei Liturghii.

a. Liturgica comparată este una din noile metode de lucru ale Teologiei liturgice. Această direcție de cercetare liturgică apărută la începutul secolului al XX-lea a fost teoretizată de F. Cabrol (1855-1937) și, mai ales, de Anton Baumstark (1872-1948), pentru ca mai apoi să fie continuată de F. Hamm, H. Engberding și membrii școlii de liturgică de la Institutul Pontifical Oriental din Roma: Juan Mateos (1917-2003), Robert Taft (n. 1932) sau Gabrielle Winkler (n. 1940). În formularea lui Baumstark, inspirat din lingvistica și biologia comparată, evoluția riturilor a urmat tendința generală de la varietate și simplitate inițială spre uniformitate și prolixitate retorică târzie, tendință întreruptă ocazional de tendințe retrograde spre varieri locale și abrevieri. Baumstark și continuatorii lui au formulat chiar o serie de „legi” care au menirea de a asista cercetarea liturgică viitoare în dificila sarcină a comparării și analizării diferitelor manuscrise liturgice.

Teologia liturgică actuală a putut aplica principiile și metodele enunțate de școala liturgicii comparate într-un context interdisciplinar extrem de modern și anume în căutarea și analizarea asemănarilor dintre textele euharistice și operele patristice cu ajutorul bazei de date digitale *Thesaurus Linguae Graecae*.

b. În domeniul istoriei liturghiei, Teologia liturgică modernă a căutat să schimbe cadrele de interpretare, să chestioneze vechile teorii și să încerce să găsească noi soluții. Cele două tendințe de explicare a evoluției textului euharistic, cea a dezvoltării de la unitate și uniformitate spre diversitate (Probst, Bickell, Duchesne, Vintilescu, Braniște) și cea a evoluției de la diversitate spre omogenitate (Baumstark, Taft, Bradshaw, Spinks), par să se excludă reciproc. O încercare de sinteză a celor două opinii a încercat Dix să o facă, postulând o distincție fundamentală între structura generală a ritului euharistic, și conținutul concret al textului euhologic, ceea ce i-a permisă admite existența dintru început a mai multor formulare euharistice, diferite între ele, însă structurate toate pe schema generală a derulării unei sinaxe în Biserica primară.

Există un consens general al cercetătorilor, care consideră birkat ha-mazon, ca fiind originea sau modelul după care textul anaforalei euharistice s-a configurat. Desigur, această presupunere, întâmpină și o serie de dificultăți, dat fiind faptul că în primul secol al erei creștine formulare euhologice fixate în scris nu au existat nici în cultul iudaic și nici în cel creștin. Prin urmare, este greu de a stabili un text model după care s-au configurat toate textele euharistice de mai târziu.

Meritul teologiei liturgice românești este acela de a fi subliniat un primat al unei receptări și a

unei înțelegeri „ecclesiale” a textelor euharistice, în care unitatea nu este anulată de diversitate expresiei și a formulării. În procesul acesta de evoluție, fiecare text euharistic este o individualitate, ce aparține unui timp și unui loc și unui context cultic. Doar o integrare și o înțelegere a lui din prisma experienței cultice a Bisericii este în măsură să descopere sensurile ascunse și valorile nebănuite pe care fiecare anafora le are.

c. Explicarea Liturghiei dintr-o perspectivă interdisciplinară este unul din dezideratele principale ale Teologiei liturgice moderne. Doar prin coroborarea datelor oferite de Teologia Dogmatică, de Istoria bisericească, de Teologia morală și de Spiritualitatea și Ascetica creștină ritualul Sfintei Liturghii poate fi înțeles și experiat în profunzimea și unicitatea lui. Doar o astfel abordare interdisciplinară poate garanta o conciliere a celor două mari direcții de interpretare ale Sfintei Liturghii și anume a simbolismului tipologic antiohian și a anagogiei și realismului eshatologic alexandrin. În acest sens, viziunea complexă și interdisciplinară asupra Sfintei Liturghii a Părintelui Dumitru Stăniloae reușește cuprinde sintetic aceste două direcții de interpretare dând într-un mod original simbolismului tipologic antiohian consistența realismului eshatologic alexandrin. În opinia sa, actele cultice pot fi icoane ale vieții Mântuitorului pentru că în ele și prin ele Persoana lui Hristos, în care toate evenimentele vieții Sale sunt într-o veșnică actualitate, își manifestă prezența și lucrarea Sa.

Liturghia este mediul întâlnirii și comuniunii omului cu Dumnezeu iar Hristos își face simțită prezență în diferite și complexe moduri care toate sunt inseparabile și complementare, și prin toate credincioșii se împărtășesc de dragostea lui Dumnezeu, de harul împărăției Sale veșnice. Sfânta Euharistie aduce însă împărtășirea desăvârșită cu această iubire negrăită a lui Hristos. Prin ea omul primește în interiorul lui pe însuși Izvorul harului, pe Fiul lui Dumnezeu aflat în stare de dăruire neîncetată de Sine Însuși Tatălui și de sensibilitate compătitoare continuă cu toată umanitatea. Starea aceasta de jertfă a lui Hristos este fundamentul ceresc al Liturghiei euharistice de pe pământ iar scopul ei este de a-i da omului putința de a participa real la această jertfă veșnică, de a se jertfi pe sine asemenea lui Hristos, murind plăcerilor egoiste ale lumii acesteia și trăind o viață umplută de altruismul și dăruirea de sine a umanității îndumnezeite a Fiului lui Dumnezeu. Având această conștiință, creștinii Răsăritului Ortodox știu că apropierea de jertfa curată a lui Hristos presupune o pregătire ascetică care este absolut necesară pentru a putea simți, înțelege și gusta profunzimea dăruirii de sine a lui Hristos în Euharistia Bisericii. Umplându-se de această stare de dragoste compătitoare omul este chemat la o Liturghie după Liturghie, la o punere în lucrare a darurilor primite pentru a putea reitera sacramental dar și etic ascetic întreaga viața a lui Hristos.

Urcușul spre piscul înalt al împărtășirii euharistice este ajutat în Liturghie prin împărtășirea cu Hristos prin Cuvântul Său, prin rugăciunile preotului, prin cântările și rugăciunile credincioșilor, prin scoaterea miridelor pentru vii și morți care sunt tot atâtea întâlniri și împărtășiri de Hristos și sporirii în comuniunea cu El și cu toți membrii Bisericii. Împărtășirea euharistic-sacramentală este pentru toți creștinii punctul de plecare al împărtășirii duhovnicești continue cu Hristos, prin ascultarea și împlinirea Cuvântului Său și a tuturor poruncilor Lui, precum și prin rugăciune multă, prin care aceștia pun în lucrare darurile primite și conștientizează prezența lui Hristos și se unesc cu El nu doar sacramental dar și etic și ascetic.

Abstract

The term Liturgical Theology marks a fundamental paradigm shift and change of direction in the field of liturgical research. Whereas in the past, the theological subject matter coined as “Liturgics” was arbitrarily reduced to the study of the Typikon and of the history of rituals, and confined to a solitary niche apart from the other theological disciplines, at present it has become an unabridged interdisciplinary aggregate of Dogmatics, Patristics, History and Spirituality. The Liturgical Theology is thus self-defined as *Theologia Prima*, i.e. the source of all theology, for its roots probe deeply into the heart of the Holy Liturgy, from whence the entire theological discourse of the Church stems.

The phrase 'Liturgical Theology' proposes to define precisely this new integral and integrative vision of the ontological unity between all theological disciplines that ought to keep the liturgical and sacramental life of the Church as their source. The Liturgy of the Church is more than a set of liturgical rituals or acts. It represents the source and root of all theological expression and it states as properly as possible the unity and coherence of Christ's new life in the bosom of His Church. Both the confessed and the experienced dogma are in accord with the Eucharist, and the Eucharist is in accord with the doctrine, as Saint Irenaeus of Lyons stated. In other words, in the life of the Church “*Lex credendi est lex orandi*” and “*Lex orandi lex est credendi*”.

The problematics analysed by this theological subject matter is clustered around three major points, namely: a. Defining the work method, b. Rethinking and questioning the way in which the Eucharistic Anaphora emerged and evolved, c. Outlining a new vast and profound interdisciplinary approach to the interpretation of the Holy Liturgy ritual.

a. Comparative Liturgics is one of the novel work methods employed by the Liturgical Theology. This trend in liturgical research that appeared at the beginning of the XXth century was theorized by F. Cabrol (1855-1937) and also notably by Anton Baumstark (1872-1948). It was then undertaken by F. Hamm, H. Engberding and the members of the Liturgical School at the Pontifical Oriental Institute in Rome: Juan Mateos (1917-2003), Robert Taft (b. 1932) or Gabrielle Winkler (b. 1940). In Baumstark's formulation, which was inspired from comparative linguistics and biology, the evolution of rituals followed the general tendency from the initial variety and simplicity, to the late uniformity and rhetorical prolixity, a tendency occasionally interrupted by retrograde inclinations towards local variations and abbreviations. Baumstark and his followers have even formulated a series of “laws” that were meant to assist the future liturgical research in its difficult task of comparing and analysing the various liturgical manuscripts.

The current Liturgical Theology has been able to implement the principles and methods laid down by the school for Comparative Liturgics into an extremely modern interdisciplinary context, i.e. in the search for and analysis of the similarities between the Eucharistic texts and the works of the Holy Fathers, which was done with the aid of the *Thesaurus Linguae Graecae* digital database.

b. As far as the history of the Liturgy is concerned, the modern Liturgical Theology has sought to change the blueprint for its interpretation, to question the old theories and then to try and find new solutions. Both explanatory tendencies that decipher the evolution of the Eucharistic text - the one following the development from unity and uniformity to diversity (Probst, Bickell, Duchesne, Vintilescu, Braniște), and the one marking the evolution from diversity to homogeneity (Baumstark, Taft, Bradshaw, Spinks) - seem to be mutually exclusive. Dix has attempted to synthesize these two opinions by postulating a fundamental distinction between the general structure of the Eucharistic ritual and the actual content of the eucharological text. That has allowed him to admit to an initial existence of many Eucharistic formulas that, although different, were all structured on the general scheme of an unfolding syntax in the Primary Church.

There is a universal consensus among researchers who consider Birkat Hamazon to have served as the origin or the model upon which the text of the Eucharistic Anaphora was configured. Obviously, this supposition is met by a series of difficulties, for it is known that during the first century of the Christian era, there were no written eucharological formulas either in the Judaic cult or in

the Christian one. Therefore, it is difficult to establish a prototype-text according to which all the subsequent Eucharistic formulas were configured.

The great merit of the Romanian Liturgical Theology is that of having emphasized the primacy of an “ecclesial” reception and comprehension of the Eucharistic texts, wherein the unity is not annulled by the diversity of expression and formulation. Within this process of evolution, each Eucharistic text represents an individuality that belongs to a specific ritualistic time, space, and context. The mystical unexpected values and hidden meanings of each and every Anaphora can be uncovered only by integrating and understanding this process in terms of the ritualistic experience of the Church.

c. The interpretation of the Liturgy by means of an interdisciplinary approach is one of the main ambitions of the modern Liturgical Theology. The ritual of the Holy Liturgy can be understood and experienced in all of its depth and uniqueness only through the corroboration of the data provided by the Dogmatic Theology, Church History, Moral Theology, and by the Christian Spirituality and Asceticism. Such an interdisciplinary approach is the sole guarantee for reconciliation between the two main directions in the interpretation of the Holy Liturgy, i.e. the anagogy and the Antiochian typological symbolism, and the eschatological Alexandrian realism. In this respect, Father Dumitru Stăniloae's complex interdisciplinary view of the Holy Liturgy manages to encompass synthetically these two interpretation trends, while he genuinely imprints the consistency of the eschatological Alexandrian realism onto the Antiochian typological symbolism. In his opinion, the enacted rituals of the Church could be icons of the Saviour's life, for it is in them and through them that Christ's Person - in Which all the events of His life are in a state of permanent currentness - is present and active.

The Liturgy is the locus of communion between man and God, where Christ makes Himself present and available in various degrees and under many forms, all of which are inseparable and complementary, and constitute the means by which the faithful share in God's love, and in the grace of His eternal Kingdom. Yet the Holy Eucharist brings about the consummate sharing in Christ's sublime love. With the Communion, the man receives in his inmost essence the Originator of grace, the Son of God Who stands before the Father in a perpetual state of Self-sacrifice, continuously pouring His compassionate heart out for all humanity. Christ's sacrificial state is the celestial foundation of the Eucharistic Liturgy here on earth. Its purpose is to enable the man to truly participate in His perennial sacrifice, and to sacrifice himself, just as Christ did, by dying to the egotistical pleasures of this world and living a life filled with selflessness and with the Self-giving of the deified humanity of the Son of God. Holding this belief at their core, the Eastern Orthodox Christians know that, in order to approach Christ's pure sacrifice, they must undergo an ascetic preparation that is absolutely necessary for them, as it enables them to feel, understand, and get a taste of the profoundness of Christ's Self-giving in the Eucharist of the Church. Suffused by this compassionate love, the man is called to participate in a Liturgy after the Liturgy, which is an opportunity for him to enact the gifts received, for the sake of reiterating Christ's whole life both sacramentally and ethically.

The liturgical ascent towards the high pinnacle of Eucharistic communion is aided by the communing with Christ through His Word, also through the chants and prayers of the priest and the faithful, and by the priest's cutting of particles for the living and the dead, which symbolize equally as many meetings and unions with Christ, as well as maturations in the communion with Him and with all the Church members. For all Christians, the Eucharistic-sacramental Communion is the starting point towards a perpetual spiritual communion with Christ. This is accomplished through the observance and fulfilment of His Word and commandments, and also through extensive prayer that empowers them to activate the gifts they received, to become aware of Christ's presence, and to unite with Him sacramentally, ethically, and ascetically.